

NAGY GELLÉRT

Jogágak határán – közjog és szerződések korrelációja

At the Boundary of Legal Branches - The Correlation between Public Law and Contracts

Abstract: The classical division of law into public and private law implies that civil law, including contract law, has a special relationship with public law institutions. In recent years, this relationship has seen a process of private juridification of public law and public juridification of private law. This contribution aims to summarise the results of this process, addressing the doctrinal debate on administrative contracts. At the same time, the legitimate question arises: as a result of all these current processes, what kind of relationship have the traditional public law institutions developed with the various types of private law contracts, and can specific interactions be detected between them? The present contribution aims to illustrate this point by comparing the mandate of the members of the parliamentary representative with the contract of mandate.

Keywords: private juridification of public law, public juridification of private law, administrative contract, mandate of the representative, contract of mandate

1. Bevezető

„A magánjog pedig igen is közeli szomszédja a közjognak”¹ – állapította meg Grosschmid Béni 1905-ben a *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* című, méltán híres munkájában. Ugyan a magánszemélyek viszonyainak szabályozása ténylegesen eltér az állam megszervezésének és működésének szabályozásától, mégis a közjog és a magánjog folytonos érintkezésben van egymással.

Egyrészt magától értetődő, hogy a közjog alanyai is megjelenhetnek a magánjogi viszonyokban, lehetnek a „közjogi alanyoknak is magánjogi viszonyai, midőn mint ezek, mint azon közjogi alanyoknak, minő például a szent korona vagy a törvényhatóság a magán életviszonyai szerepelnek”.² Tény, hogy a közjogi alanyai számos magánjogi viszonyban megjelenhetnek, például lehetnek magántulajdon jogosultjai vagy köthetnek magánjogi

1 GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1905, 418.

2 *Uo.*, 9.

szerződéseket. Mindezen érintkezések esetén a közjogi alanyok vonatkozásában is a magánjog szabályai érvényesülnek.

Másrészt léteznek olyan társadalmi viszonyok is, amelyekben az „*állami és a magán tevékenység teljesen összefonódik és kölcsönösen feltételezi egymást*”.³ E körben megemlíthetők az anyakönyvi nyilvántartás kapcsán felmerülő viszonyok, mint például a születés vagy elhalálozás anyakönyvezése. Ugyanakkor e viszonyok közjogi léte nem kérdőjelezhető meg, hiszen „*a tisztán állami tevékenységet szabályozó jogon kívül közjog az is, amely állami tevékenységekkel egységes aktussá olvadó magáncselekvést szabályoz*”.⁴

Szintén a közjog és magánjog kapcsolatának eredményeként – az elmúlt évszázad második felében – olyan önálló jogterületek jelentek meg, amelyek egyaránt hordoznak közjogi és magánjogi jegyeket. E téren példaként említhető a versenyjog, a környezetvédelmi jog vagy a közbeszerzési jog.⁵ Eörsi Gyula e jogágakat, nagyon találóan, vegyes szakjogoknak nevezte.⁶

Ugyanakkor az elmúlt időszakban jelentősnek mondható mind a közjog magánjogiasodása, mind a magánjog közjogiasodása, amely újabb érintkezési pontokat kellett kezeltetett. E folyamat eredményeként számos helyen fonódott össze a közjog és a magánjog (azon belül is például az alkotmányjog és a magánjogi szerződések), ezáltal olyan jogintézményeket teremtve, amelyek behatárolása mind a mai napig meghatározó dogmatikai viták tárgyát képezi.

Mindezen érintkezések fényében jogosan merül fel a kérdés, hogy a klasszikus közjogi intézmények miként viszonyulnak a magánjogi szerződések eszközrendszeréhez? Elvezet-e a közjog magánjogiasodása és a magánjog közjogiasodása olyan esetekhez, amikor a közjog és a magánjog oly mértékben hat egymásra, hogy sajátos intézményeik is kölcsönhatásba kerülnek? Tanulmányomban alapvetően e kérdésekre kívánok választ találni. Vizsgálódásom keretét a román szabályozás rendszere adja, azonban néhol szükségét éreztem külföldi megoldások, modellek beemelésének is.

2. A közjog magánjogiasodásának és a magánjog közjogiasodásának eredményei

A közjogi alapelvek magánjogra gyakorolt hatásának vizsgálata nem új keletű, már a múlt század közepén is számos tanulmány foglalkozott e témával, mint például René Savatier *Du droit civil au droit public* című munkája.⁷ A magánjog közjogiasodásának egyik iránya a polgári jog alkotmányjogiasodása. E téma atyja a francia Louis

3 BUZA László: *A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1943, 7.

4 *Uo.*, 8.

5 LÉVAYNÉ FAZEKAS Judit: *A magánjog kihívásai a XXI. században*, Jog – állam – politika, 2020/ különszám, 131–144, 134.

6 *Uo.*

7 Sonia DRĂGHICI: *Fundamentele constituționale ale dreptului civil*, Editura C.H. Beck, București, 2010, 96.

Favoreu, aki 1980-ban elsőként vetette fel a jogágak alkotmányjogiasodásának jelentőségét. Favoreu értelmezésében az alkotmányjogiasodás folyamata két fázisban megy végbe: elsőként az alkotmányos elvek kialakulásával, majd ezen elvek más jogágakba történő beszívargásával és elterjedésével.⁸

Ugyanakkor az alkotmányjog más jogágakhoz való viszonyát kétirányú mozgások jellemzik: egyrészt az egyes jogágak elvei alkotmányos szintre emelkedtek, másrészt az alkotmányos alapelvek áthatják más jogágak szabályozását is. E mozgások tehát egy időben zajlanak a magánjogból a közjog irányába (pl. a polgári jogból az alkotmányjog irányába) és a közjogból a magánjog irányába (pl. az alkotmányjogból a polgári jog irányába).⁹ E kétirányú mozgást úgy lehetne pontosabban megfogalmazni, mint az alkotmány és más jogágak azon egymásra gyakorolt hatását, „*mely révén egyrészt a jogrendszerek bizonyos normái, elvei alkotmányossá válnak*”, másrészt „*bizonyos alkotmányos normák nagyobb effektivitással és hatékonysággal 'behatolnak', bekerülnek a legkülönbözőbb jogágakhoz tartozó jogszabályokba*”.¹⁰

A szakirodalom az alkotmányjogiasodást két fő okkal magyarázza: egyrészt az elmúlt időszakban végbement az „*alkotmány szakralizációja*”, tehát az alkotmányok váltak a jogrendszerek mindent átható alapjaivá, másrészt láthatóvá vált az „*alkotmányi intervencionalizmus*” jelensége is, mint az alkotmány közvetlen alkalmazásának megnyilvánulása.¹¹ Ugyanakkor e folyamatokban kiemelt szerepet játszik, hogy számos ország alkotmánybíráskodása túllépett a magánjog tradicionális dogmatikáján, amelynek következtében „*az alapjogok behatoltak a magánfelek viszonyait meghatározó magánjogi normák meghatározásába is*”.¹²

A szakirodalmi nézetek alapján megállapítható tehát, hogy a polgári jog alkotmányjogiasodásának folyamatában kiemelt jelentőséggel bírnak az alapjogok. A polgári jogi előírások mintegy előfeltétele, hogy megfeleljenek az alapjogok által biztosított tartalmi keretnek, amely ily módon a polgári jog alkotmányos alapjává válik.¹³ Ahogyan azt a szakirodalomban is megfogalmazták, e folyamat tulajdonképpen „*az alapjogoknak, mint a polgári jog alkotmányos alapjainak e jogágra gyakorolt hatását írja le*”.¹⁴

A román Alkotmány 1. cikk (3) bekezdése értelmében „*Románia demokratikus és szociális jogállam, amelyben a román nép demokratikus hagyományainak és az 1989. decemberi forradalom eseményeinek szellemében, az emberi méltóság, az állampolgárok jogai és alap szabadságai, az emberi személyiség szabad fejlődése, az igazságosság és a politikai pluralizmus garantáltak és a legfőbb értékeket képviselik*”. Ezen előírás mentén az alapjogok útmutatást adnak a jogértelmezéshez, ezáltal a polgári jogi ügyekben eljáró bíróságoknak az igazságszolgáltatást az alapjogok ismeretében és azok tartalmával összhangban kell

8 Uo., 89.

9 VARGA Attila: *Az alkotmányjog és a polgári jog viszonyának néhány kérdése = Ad salutem civium inventas esse leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 141.

10 Uo.

11 Uo., 142.

12 POKOL Béla: *Kettős állam és jogduplázódás. Alkotmányi jog és a jogrendszerek duplázódása*, Alapjogokért Központ, Budapest, 2020, 106.

13 DRÁGHICI: *i. m.*, 22.

14 Uo., 90.

ellátniuk. Így tehát a bíró oly módon kell alkalmazza a polgári jog előírásait, hogy figyelemmel legyen az előírások által érintett alapjogok tartalmára.¹⁵ A román alkotmányos rendszerben e megállapítást hangsúlyozza, hogy az utólagos normakontrollra irányuló alkotmányossági kifogást a bíróság hivatalból is kezdeményezheti. E lehetőség a bíró a polgári jognak alapjogokkal összhangban lévő értelmezésére irányuló, közvetlen fellépését foglalja magában.¹⁶

Az alapjogok magánjogra gyakorolt hatásának szemnifikatív megnyilvánulása a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában kiemelten tetten érhető. Az Alkotmánybíróság egy 2014. évi határozatában kiemelte, hogy a „*törvényhozónak olyan 'alkotmányos polgári jogi' megoldást kell normatív szinten találnia, amely [...] jogos és igazságos. Jogos akkor, ha megfelel az alkotmányos magánjog alapvető követelményeinek.*”¹⁷

Louis Favoreu professzor értelmezésében a jogágak alkotmányjogiasodásának következménye, hogy e folyamat az érintett jogágak folytonos változásához vezet.¹⁸ Ily módon a polgári jog is állandó változásban van az alkotmányjogiasodás következtében, hiszen az alapjogoknak való megfelelés fontos ismérve a polgári jog szabályainak. E folyamatban kiemelt szerepet tölt be az alkotmánybíráskodás, hiszen az egyes alapjogok értelmezésekor éppen az Alkotmánybíróság adja meg a megfelelés keretét. Például a magántulajdonhoz való jog értelmezésében a román Alkotmánybíróság számos olyan döntést hozott,¹⁹ amelyek elvi tételeire figyelemmel kell lennie mind a jogalkotónak – a polgári jog szabályozása során –, mind a jogalkalmazóknak. Mindezen értelmezésekkel az Alkotmánybíróság is a polgári jog alkotmányjogiasodását segíti elő.

Ugyanakkor, amint már említettem, a közjog és a magánjog közötti mozgások kétirányúak, így tehát a magánjog is hat a közjogra, amelynek eredményeként megfigyelhető a közjog magánjogiasodása. E folyamat egyik hozadéka a kontraktualizáció, a szerződésesedés, amely „*a közjog és magánjog eszközeinek összefonódását*” jelenti.²⁰

Ezen összefonódás egyik eredménye a *sui generis* jellegű közigazgatási szerződés²¹ létrejötte, amelyet az állam szolgáltatói feladatainak hangsúlyosabb megjelenése alapozott meg.²² A közigazgatási szerződések olyan sajátos mellérendeltségi viszonyok-

15 *Uo.*, 102–103.

16 *Uo.*, 103.

17 8/2014. (III.20.) AB határozat. Indoklás [111].

18 DRĂGHICI: *i. m.*, 90.

19 A magántulajdonhoz való jog korlátozásával kapcsolatban relevanciával bírnak a 2005. évi 373., a 2004. évi 318., a 2015. évi 194., a 2014. évi 270., valamint a 2014. évi 692. döntések. A jogtalanul kisajátított ingatlanok tekintetében elvi jelentőségű a 2007. évi 50., a 2015. évi 182. döntés. További, releváns döntésekről bővebben lásd: MARIAN ENACHE, ȘTEFAN DEACONU: *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale. Volumul II.*, Editura C.H. Beck, București, 2019, 1–31.

20 CZIBRIK Eszter: *Kontraktualitás a közigazgatásban, egy évszázad tendenciái*, Közigazgatástudomány, 2021/1, 116–126, 120.

21 E szerződések megnevezésére számos más fogalom is használatos, mint például közigazgatás szerződése, közjogi szerződések vagy közszerződés. A terminológia részletes kibontásáért lásd NAGY Marianna: *Szerződés a közigazgatási jogban*, Jogtudományi Közöny, 2022/4, 137–146; PAPP Tekla: *A közigazgatási szerződés egy magánjogász szemszögéből*, Jogtudományi Közöny, 2018/7–8, 313–323.

22 LÉVAYNÉ FAZEKAS: *i. m.*, 136.

ban alakulnak ki, amelyek ugyan magánjogi gyökerekkel rendelkeznek, mégis tárgyak miatt szükséges őket élesen elhatárolni a polgári jog szerződéseitől.²³

A közigazgatási szerződés fogalmát elsőként a francia jogban alkalmazták, és fejlődése szorosan összefüggött a „*service public*” eszméjével.²⁴ A „*service public*” eszme bírói értelmezésének következtében a köz- és magánérdek folytonos versenyében a közérdeket kell előtérbe helyezni. E folyamat eredményeként „*a közszolgáltatás szervezésében kötött szerződésekre a magánjogi szerződésektől eltérő rezsim alakult ki, melyet a közigazgatási jogban helyeznek el*”.²⁵ A francia szabályozás keretében a közigazgatási szerződések klasszikusan a közszolgáltatások megszervezésére és működésére vonatkozóan jönnek létre, és nem tartoznak a magánjogi szerződések szabályozása alá.²⁶

A francia állásponttól valamelyest eltér a német jog megoldása, amely gazdaságfilozófiai alapon elkülöníti a közigazgatás által kötött magánjogi szerződéseket, amelyek teljes mértékben a magánjogi előírások hatálya alá tartoznak, illetve a közigazgatási szolgáltatások ellátásához kötődő szerződéseket, amelyek a köz- és a magánjog határán helyezkednek el, és amelyeket az úgynevezett „közigazgatási magánjog” (*Verwaltungsprivatrecht*) szabályoz.²⁷ A német jogban már a XVIII–XIX. században megjelentek a hercegek és alattvalók között kötött olyan szerződések, amelyek az állami ügyek köré csoportosultak, ám a tényleges közigazgatási szerződések csak a XX. században alakultak ki.²⁸ A mai német jog szabályozáskeretén belül akkor beszélhetünk közigazgatási szerződésről, ha azt „*közigazgatási szerv köti, közfeladat ellátása érdekében, magánjogi szerződés formájában*”.²⁹ Érdekesség, hogy a német alkotmányos berendezkedés a közigazgatási szervek részére választási szabadságot biztosít, így e szervek maguk dönthetnek, hogy a felmerülő tárgykörben magánjogi vagy közigazgatási szerződést kívánnak megkötni.³⁰

A francia és a német modell mentén jól elkülöníthetően két nézőpont alakult ki: a közigazgatási szerződések magánjogi megközelítése, amely a német jogból ered, illetve a közigazgatási szerződések közjogi megközelítése, amelynek alapja a francia jogfejlődés. A magánjogi megközelítést preferálók azzal érvelnek, hogy a közigazgatási szerződések esetében a „*magánjogi kontroll biztosítja, hogy az állam ne uralja le a piacot*”.³¹ Ezzel szemben, a közjogi megközelítés értelmében a közigazgatási szerződések legfőbb szerepe a közérdekű feladatok minél gyorsabb ellátása, amely indokolja a „*közigazgatási jog beavatkozó, jogszakító szerepét*”.³²

23 CZIBRIK: *i. m.*, 117.

24 NAGY Marianna: *Közigazgatási szerződés = Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB András, KÖNCZÖL Miklós, MENYHÁRD Attila, SULYOK Gábor, www.ijoten.hu (letöltés ideje: 2023. 08. 24.).

25 *Uo.*

26 CZIBRIK: *i. m.*, 118.

27 NAGY: *Közigazgatási... i. m.*

28 CZIBRIK: *i. m.*, 118.

29 *Uo.*

30 *Uo.*

31 NAGY: *Szerződés... i. m.*, 138.

32 *Uo.*

A román jogban elsőként a két világháború között, a közigazgatási szervek és egyéni vállalkozók viszonyaiban merült fel a közigazgatási szerződések léte. Ugyan kezdetben a kor jelentős közigazgatási jogászai (Anibal Teodorescu, Paul Negulescu) komoly fenntartásokkal voltak e szerződésekkel szemben, idővel elterjedt ezek elfogadottsága, amelyben komoly szerepet játszott Valentina Gilescu professzor asszony tevékenysége.³³ A román szakirodalom – figyelembe véve a román jog által szabályozott közigazgatási szerződések sajátosságait – a közigazgatási szerződések főbb jellemzői között említi, hogy e szerződések: a) egy közigazgatási szerv és egy magánszemély közötti akaratmegegyezés alapján jönnek létre; b) visszterhesek, hiszen a teljesítendő kötelezettségekért cserébe a szerződésben részes magánszemély javadalmazásban részesül; c) célja egyes közszolgáltatások ellátásának biztosítása; d) a szerződésben álló feleknek bizonyos törvény által előírt feltételeket magukra nézve kötelezőnek kell elfogadniuk; illetve e) ellenkező jogszabályi előírás hiányában a szerződés kapcsán felmerülő jogviták a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartoznak.³⁴ E jellemzőket figyelembe véve kijelenthető, hogy a román jog alapvetően a francia, közjogi megközelítést követve viszonyul a közigazgatási szerződésekhez.

A vázolt nemzeti álláspontok bármelyikét vizsgálva megállapítható, hogy a közigazgatási szerződésekben „*egyszerre jelenik meg köz- és magánérdek, illetőleg vegyesen vannak jelen a közjogi és a magánjogi viszonyokra jellemző sajátosságok*”.³⁵ Tény, hogy a közigazgatási szerződések magukban hordoznak magánjogi szerződésekre jellemző elemeket, így bizonyos szerződéses elveket (pl. szerződési szabadság, felek egyenjogúsága), a szerződés előkészítésére és megkötésére vonatkozó intézményeket vagy bizonyos szankciókat (pl. semmisség, érvénytelenség).³⁶ Ugyanakkor, a közigazgatási szerződések emellett olyan sajátosságokat is mutatnak, amelyek a közérdek védelmét szolgálják, és ily módon eltérnek a magánjogban megszokott intézményektől, szerződéses eszközrendszerétől. A közérdek védelmét szolgáló sajátosságok közé sorolhatjuk, hogy e szerződések önálló szabályozás hatálya alá tartoznak (például 2016. évi 98., közbeszerzésekről szóló törvény, 2006. évi 54., a köztulajdonra vonatkozó koncessziós szerződésekről szóló sürgősségi kormányrendelet), mi több, ezen önálló szabályozás számos különös jogot biztosít a szerződésben részes közigazgatási szerveknek (például egyoldalú szerződésbontás joga³⁷). Szintén a közigazgatási szerződések sajátossága, hogy a teljesítésük során felmerülő jogviták megoldása a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartozik,³⁸ ily módon is előtérbe helyezve a közérdek védelmének szükségességét.

A fenti megállapítások alapján megalapozott a szakirodalomban megfogalmazott azon tétel, amely értelmében „*[a] közigazgatás szerződésai mindkét jogágba kapaszkodnak, alkalmazza mind a magánjog szerződéses elemeit, mind a közjog aktív, beavatkozó technikáit*”.³⁹

33 ANTONIE IORGOVAN: *Tratat de drept administrativ. Volumul II.*, Editura C.H. Beck, București, 2002, 98–99.

34 *Uo.*, 115.

35 LÉVAYNÉ FAZEKAS: *i. m.*, 136.

36 PAPP: *i. m.*, 323.

37 2016. évi 98., közbeszerzésekről szóló törvény 223. cikk, 2006. évi 54., a köztulajdonra vonatkozó koncessziós szerződésekről szóló sürgősségi kormányrendelet 57. cikk.

38 2004. évi 54., közigazgatási bíráskodásról szóló törvény 2. cikk (1) (c).

39 NAGY: *Közigazgatási...*, *i. m.*

Ennek fényében a közigazgatási szerződések helyének behatárolása nehéz feladat, kiemelten e szerződések társadalomban betöltött szerepéből, a köz- és magánérdek közötti ellentétekből fakadóan.

Ugyan az egyes eltérő modellekben, mint például a francia és a német megoldások, számos hasonlóság is felfedezhető, alapvetően a közigazgatási szerződésekre vonatkozó szabályozást továbbra is a nemzeti jognak kell megadnia, figyelembe véve az adott állam társadalmi, történelmi és gazdasági sajátosságait. Tény, hogy az Európai Unió számos irányelvben szabályozta az egyes közigazgatási szerződésekre vonatkozó előírásokat (pl. 2014/23/EU irányelv a koncessziós szerződésekről, 2014/24/EU irányelv a közbeszerzésekről), ám ezen irányelvek pusztán általános keretet adnak a nemzeti szabályozásnak, néhány olyan alapelv deklarálásával, mint az egyenlő bánásmód vagy az átláthatóság. Ennek eredményeként jelenleg nem beszélhetünk egységes közigazgatási szerződésmodellről, hiszen e szerződések behatárolása a közjog-magánjog tengelyen jelenleg is zajló folyamat.

3. Közjogi intézmények és magánjogi szerződéstípusok között felfedezhető esetleges hasonlóságok és eltérések. A parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés összevetése

A magánjog közjogiasodásának és a közjog magánjogiasodásának vizsgálatakor (és valamelyest e folyamatok következtében) a közjog és a szerződések viszonyában érdemes kitérni bizonyos közjogi, elsősorban alkotmányjogi intézmények és egyes magánjogi szerződéstípusok között felfedezhető esetleges kapcsolatokra. Látható, hogy a közjog és a magánjog számos aspektusában fonódott egymásba. Azonban mindezen kapcsolatok fényében vizsgálni kell, hogy e hatások érintik-e a klasszikus közjogi és magánjogi intézményeket. Magyarán: előállhat-e olyan helyzet, amelyben egy klasszikus közjogi intézmény egy klasszikus magánjogi intézmény sajátosságaira is támaszkodik?

Tény, hogy a vizsgálat tárgyául szolgáló közjogi intézmények és magánjogi szerződések között lényegi eltérések vannak, ám ezen eltérések párhuzamba állítása fontos lehet a jogrendszer egészének megértéséhez. A továbbiakban a közjogi intézmények és magánjogi szerződéstípusok esetleges érintkezéseit a parlamenti képviselői mandátum és a megbízási szerződés összevetésén keresztül kívánom szemléltetni.⁴⁰

3.1. A parlamenti képviselői mandátum meghatározása és alapelvei

A román Alkotmány 62. cikk (1) bekezdése értelmében „[a] Képviselőházat és a Szenátust általános, egyenlő, közvetlen, titkos és szabadon kifejezett szavazattal választják

40 Választásomban, nem titkoltan, közrejátszott, hogy a román szaknyelv mindkét fogalmat a „mandat” szóval jelöli, így a parlamenti képviselők mandátuma a „mandatul parlamentar”, míg a megbízási szerződés a „contractul de mandat” szókapcsolatban lelhető fel a román jogrendszerben.

meg a választási törvény szerint". Továbbá, a 70. cikk (1) bekezdése alapján „[m]andátumuk gyakorlása során a képviselők és a szenátorok a nép szolgálatában állnak”. E szabályozásból kitűnik, hogy a parlamenti képviselők⁴¹ egy háromoldalú jogviszony alanyai, a parlamenttel – mint testülettel –, valamint a néppel közösen.⁴² E három alany között fennálló jogviszony célja pedig nem más, mint a „*politikai akaratképzésben való részvétel*”.⁴³

A parlamenti képviselők mandátuma „*a parlamenti képviselő tisztségét, megbízását és feladatait egyaránt jelöli*”.⁴⁴ E mandátuma a parlament megbízásának ideje alatt áll fenn, és több fő alapelv mentén szerveződve adja meg a parlamenti képviselők jogállását.

Ezen alapelvek között kiemelt jelentőségű a szabad mandátum elve, amelynek lényege, hogy a parlamenti képviselő független választóitól, tehát mandátuma lejártáig nem hívható vissza, még abban az esetben sem, ha nem tett eleget választási ígéreteinek, vállalásainak. A szabad mandátum elvének szükségességét már Concha Győző is leszögezte, mondván, a képviselőnek „*a választók véleményingadozásai, önző törekvései ellenében bizonyos függetlenségre kell szert tennie*”.⁴⁵

A szabad mandátum elve elsőként a XVIII. századi Angliában jelent meg, alapjául pedig Edmund Burke 1774-es bristoli beszéde szolgált, amelyben Burke kijelentette, hogy „*a kötelező instrukciók, utasítások, amelyeknek a képviselő a legjobb meggyőződése és lelkiismerete ellenére köteles vakon és feltétlenül engedelmeskedni, azok szerint szavazni és vitatkozni – az ország törvényei szerint teljességgel ismeretlenek, és alkotmányunk jellegének és egész jogrendünk félreértéséből ered*”.⁴⁶ Mindazonáltal a szabad mandátum elvét törvényi szinten elsőként az 1789. december 22-i francia választási törvény írta elő, Sieyès abbé és Charles Maurice de Talleyrand-Périgord hathatós közbenjárása nyomán.⁴⁷

A mandátum szabadságának történelmileg több fokozata alakult ki. A rendi monarchiák korában a képviselő köteles volt teljesíteni az őt delegáló személy vagy testület utasításait, így e korban az abszolút kötött mandátum volt a jellemző. Abban az esetben, ha a képviselőnek úgy kell eljárnia, ahogyan azt előreláthatóan a választói megkövetelnék, ám bizonyos kérdésekben kötve van az utasításokhoz, relatíve kötött mandátumról beszélünk. Relatív szabad mandátum áll fenn mindazon esetekben, amikor a választási program kötöttségein belül a képviselő diszkrecionálisan dönthet. Míg azokban az esetekben, amikor a parlamenti képviselők még a választási kampány során tett vállalásaikért, a választási program betartásáért sem felelnek, az abszolút szabad mandátum elve jelenik meg.⁴⁸

41 Jelen tanulmányban a „parlamenti képviselő” megnevezést egységesen alkalmazom mind a Képviselőház, mind a Szenátus tagjaira.

42 VARGA Attila: *Román alkotmányjog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2019, 379.

43 *Uo.*

44 PETRÉTEI József: *Az Országgyűlés és a nép politikai akaratképzése = Tisztelet a 70 éves Dezső Márta előtt*, szerk. BODNÁR Eszter, POZSÁR-SZENTMIKLÓS Y Zoltán, SOMODY Bernadette, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 73.

45 CONCHA Győző: *Politika. I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907, 464.

46 SZENTE Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba*, Atlantis Könyvkiadó, Budapest, 2010, 167–168.

47 DEZSŐ Márta: *Képviselő és választás a parlamenti jogban*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998, 82.

48 CSERVÁK Csaba: A parlamenti képviselők visszahívhatósága, *Jogelméleti Szemle*, 2002/3, <http://jesz.akj.elte.hu/cservak11.html> (letöltés ideje: 2023. 08. 25.).

Jelenleg a szabad mandátum elve egyike a képviselői jogállás alapelveinek. E megállapítást igazolandó, a kartális alkotmányokkal rendelkező európai uniós államok közül pusztán öt állam alkotmánya nem rendelkezik e tekintetben explicit módon.⁴⁹ Ugyanakkor a szabad mandátum elvének alkotmányos megfogalmazásában jelentős eltérések fedezhetőek fel: egyes államok alkotmánya úgy fogalmaz, hogy a parlamenti képviselők a nemzetet képviselik (pl. Belgium, Lengyelország); más alkotmányokban a parlamenti képviselők a nép képviselőiként jelennek meg (pl. Németország, Szlovénia); bizonyos államok alkotmánya konkrétan kimondja a képviselők utasíthatatlanságát (pl. Magyarország, Dánia); míg szintén elterjedt megoldás a mandátum kötöttségének tilalma (pl. Franciaország).⁵⁰ Ez utóbbi, sajátos megoldást választotta a szabad mandátum elvének deklarálására Románia Alkotmánya is, hiszen a 70. cikk (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „[b]ármely kötött mandátum semmis”.

A szabad mandátum elvének következménye, hogy a képviselőt nem kötik a választók felől érkező utasítások,⁵¹ sem a képviselő által – még képviselőjelöltként – tett választási ígéreték, megfogalmazott programok. A szabad mandátum elve tehát a parlamenti képviselők jogi függetlenségének legfontosabb alkotmányos garanciájaként mutatkozik meg.⁵²

Ugyanakkor, a szabad mandátum elvének következtében, a „*választási ígéreték nem tekinthetők másnak, mint a képviselőjelölt által tett programjavaslat, amelytől a megválasztott személy a későbbiektől akár el is térhet*”.⁵³ A választási ígéreték be nem tartása tehát nem vonja maga után a mandátum megszűnését, az ezért való esetleges politikai felelősség pusztán a következő választások alkalmával merül fel, amikor a parlamenti képviselő ismételten bizalmat kér addigi munkája folytatására. Ily módon a választások biztosítják az egyetlen alkalmat, amikor a választóknak lehetőségük nyílik a képviselők valamelyes ellenőrzésére, hiszen amennyiben a képviselők „*nincsenek tekintettel a választók preferenciáira, ezzel az újválasztásukat kockáztatják*”.⁵⁴

A parlamenti képviselők szabad mandátumának elve mindemellett hatással van a pártfegyelemre is, hiszen azáltal, hogy a képviselőket nem lehet egy adott magatartásra kötelezni, az sem várható el tőlük, hogy tevékenységüket a pártakaratnak megfelelően gyakorolják.⁵⁵ Ennek következménye, hogy „*a szabad mandátum korlátozza a képviselőnek a pártjához való kötését*”,⁵⁶ így lényegében, a parlamenti képviselő–politikai párt viszony pusztán „*morálisan és politikailag garantált, jogilag nem*”.⁵⁷ Ugyanakkor – annak következtében,

49 ERDŐS Csaba: *Az országgyűlési képviselők szabad mandátumának alapjai és az intézménnyel kapcsolatos kihívások*, Parlamenti Szemle, 2017/2, 7–26, 11.

50 *Uo.*, 11–13.

51 VARGA: *Román...*, i. m., 380.

52 PETRÉTEI József: *i. m.*, 74.

53 TRÓCSÁNYI László: *Országgyűlés = Bevezetés az alkotmányjogba*, szerk. TRÓCSÁNYI László, SCHANDA Balázs, CSINK Lóránt, ORAC Kiadó, Budapest, 2021, 251.

54 SAJÓ András, UÍTZ Renáta: *A szabadság alkotmánya. Bevezetés a jogi alkotmányosságba*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2019, 320.

55 PETRÉTEI: *i. m.*, 78.

56 *Uo.*

57 IOAN MURARU, MIHAI CONSTANTINESCU: *Drept parlamentar român*, Editura C.H. Beck, București, 2002, 290.

hogy a szabad mandátum elvéből fakadóan a pártfegyelem megsértése nem von maga után jogi következményeket – biztosított, hogy a parlamenti képviselők jogosítványaikat szabad gyakorolhassák.⁵⁸ Így tehát a parlamenti képviselő–politikai párt viszonyban a szabad mandátum elve mintegy kétélű fegyverként jelenik meg, hiszen egyrészt biztosítja, hogy a képviselő – amennyiben nem tartja megfelelőnek pártja tevékenységét – önállóan is gyakorolja mandátumából eredő jogait, másrészt azonban gyengíti a pártfegyelmet.

A szabad mandátum elvével kapcsolatban érdemes röviden kitérni a román Alkotmánybíróság 1994. évi 46. döntésére. E döntésében az Alkotmánybíróság több alkotmányossági kifogásról összevonva döntött, így többek között vizsgálta a szenátus házszabályának hivatali esküre vonatkozó rendelkezéseit is. A megkereséssel élő szenátusi frakció azt kifogásolta, hogy a szenátorok hivatali esküje lényegében mandátumuk kötöttségéhez vezet. E kifogás tekintetében az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a hivatali eskü szövege a parlamenti képviselők alkotmányos kötelezettségeinek tiszteletben tartására vonatkozik. Ugyanakkor a törvények és az Alkotmány felsőbb-ségének tiszteletben tartása minden állampolgár kötelezettsége, ily módon a hivatali eskü letételére vonatkozó kötelezettség nem sérti a szabad mandátum elvét.⁵⁹

A parlamenti képviselők mandátumának tekintetében, a szabad mandátum elvén túl, fontos említést tenni a mandátum általános jellegéről. Az általános mandátum elve értelmében – ugyan a mandátumukat pusztán a leadott szavazatok alapján szerzik – a parlamenti képviselők a nép egészét képviselik, a nép egészének érdekében járnak el.⁶⁰ Ezen alapelvek mellett a parlamenti képviselők mandátumát meghatározza továbbá az egyenlő mandátum elve, valamint a mentelmi jog is.

3.2. A parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés

A parlamenti képviselői mandátum és a megbízási szerződés konkrét összevetését⁶¹ megelőzően lényeges kiemelni, hogy a képviselői mandátum alapja nem egy, a választók és a mandátumot szerzett képviselő között létrejövő szerződés, tehát a képviselői mandátum alapjaiban elkülönül a polgári jogi megbízási szerződéstől.⁶² Tény, hogy a parlamenti képviselők mandátumának előfeltétele a megválasztás,⁶³ ám létrejöttéhez ezen felül szükséges egy sor egyéb közjogi aktus teljesítése is (pl. mandátumok jóváhagyása, eskütétel).⁶⁴ Mindennek ellenére a két intézmény – a parlamenti

58 SZENTE: *i. m.*, 174.

59 A román Alkotmánybíróság 1994. évi 46. döntése, megjelent a Hivatalos Közlöny 1994. május 27-i 131. számában. A részletes elemzésért lásd: MURARU Ioan: *Articolul 70. Mandatul deputaților și al senatorilor – Constituția României. Comentariu pe articole*, szerk. Ioan MURARU, Elena Simina TĂNĂSESCU, Editura C.H. Beck, București, 2008, 670–671.

60 SAJÓ, UÍTZ: *i. m.*, 252.

61 Ezen összevetésre a román szakirodalomban az egyik legrészletesebben Muraru Ioan és Constantinescu Mihai kötete tér ki. Bővebben lásd: MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 285–301.

62 SAJÓ, UÍTZ: *i. m.*, 251; MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 289.

63 E megállapítás alól valamelyest kivételt képeznek a román alkotmányos rendszerben a nemzeti kisebbségek képviselői, akik az Alkotmány 62. cikk (2) bekezdése értelmében abban az esetben is jogosultak egy képviselői helyre, amennyiben a választásokon nem kapják meg a parlamenti képviselőhöz szükséges szavazatszámot. MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 286.

64 PETRÉTEI: *i. m.*, 73.

képviselők mandátuma és a megbízási szerződés – elméleti síkon összehasonlítható, elsősorban a közöttük fennálló, jelentős különbségek hangsúlyozásával.

A két intézmény tekintetében legszembetűnőbb eltérés a szabályozási keret kapcsán figyelhető meg. Amíg a parlamenti képviselők mandátumának tartalmát alapvetően az Alkotmány, a parlamenti házszabályok, illetve a választási törvény előírásai határozzák meg, a megbízási szerződésről, a szerződő felek jogairól és kötelezettségeiről a Polgári törvénykönyv rendelkezik.⁶⁵

Ugyanakkor a parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés közötti lényeges, tartalmi különbség a képviselő vagy a megbízott kötöttségében rejlik. Szemben a parlamenti képviselőkkel, akik esetében a szabad mandátum elve érvényesül (így ennek fényében a képviselő nem utasítható és nem felel a választási kampány során tett vállalásaiért), a megbízott – bizonyos, törvény által szabályozott kivételektől eltekintve⁶⁶ – nem lépheti túl a megbízás korlátait.⁶⁷

A szabad mandátum elvéből fakadóan a parlamenti képviselők a választók által nem hívhatók vissza,⁶⁸ „*megbízatusuk csak az alkotmányban vagy a törvényben meghatározott módon és okból szűnhet meg*”.⁶⁹ A visszahívhatatlanság tényéből is kitűnik, hogy a választók és a parlamenti képviselő között fennálló jogviszony nem szerződéses jellegű, hiszen hiányoznak belőle a szerződéses jogviszonyra jellemző következmények.⁷⁰ A választási programban vállaltak teljesítésének elmulasztása nem vonja maga után a mandátum megszűnését, pusztán az esetleges politikai felelősségre vonást az elkövetkező választások alkalmával. Ezzel szemben a megbízási szerződések esetén a megbízó bármikor visszavonhatja a megbízást, kifejezett módon vagy hallgatólagosan, új megbízottnak adott ugyanazon ügyletre vonatkozó megbízás formájában. Mi több, a megbízás visszavonása nem függ megkötésének formájától. Ily módon a megbízás még azokban az esetekben is visszavonható, amikor eredetileg azt visszavonhatatlannak nyilvánították.⁷¹

Ugyan a parlamenti képviselők mandátuma megszűnhet a képviselő lemondásával, ám e megszűnési mód sem azonos a megbízási szerződés esetén fennálló lemondással. Lényeges eltérés a két lemondás között, hogy amíg a megbízott, bizonyos kivételekkel, köteles megtéríteni a megbízó azon kárát, amelyet az a lemondás következtében szenvedett el, addig a parlamenti képviselő nem tartozik semmilyen kártérítéssel a lemondásért.

További eltérés a képviselői mandátum és a megbízási szerződés között, hogy amíg a képviselők – az általános mandátum elvének értelmében – nem pusztán a rájuk

65 MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 286.

66 Ilyen eset áll fenn akkor, amikor a megbízott nem tudja előzetesen értesíteni a megbízót a kapott utasításoktól való eltérésről, ám feltételezhető, hogy a megbízó – amennyiben ismerte volna a fennálló körülményeket – jóváhagyta volna az eltérést.

67 Román Polgári törvénykönyv, 2017. cikk (1) bekezdés: „(1) *A megbízott nem lépheti túl megbízása korlátait.*”

68 Ugyan az egyéni választókerületi rendszerekben felmerülhet a parlamenti képviselők visszahívása, ám a gyakorlatban e megoldás nem elterjedt. Bővebben lásd: VARGA: *Román...*, *i. m.*, 310.

69 SZENTE: *i. m.*, 169.

70 MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 292.

71 Román Polgári törvénykönyv, 2031. cikk (1) bekezdés: „(1) *A megbízó bármikor visszavonhatja a megbízását, akár kifejezett, akár hallgatólagos módon, a megbízási szerződés megkötésének formájától függetlenül, abban az esetben is, ha visszavonhatatlanná nyilvánították.*”

szavazó állampolgárokat, hanem a nép egészét képviselik, addig a megbízott pusztán a megbízó képviseletében jár el.⁷² Ezen eltérés – a román szakirodalomban kialakított nézet alapján – lényegi különbségekhez vezet a parlamenti képviselői mandátum és a megbízási szerződés által kiváltott joghatások tekintetében is.⁷³

A mandátum és a megbízás tartalmában megfigyelhető további eltérések szintén a szabad mandátum elvéből következnek. A parlamenti képviselők mandátumuk teljesítése során széles körű feladatokat látnak el, amelyek elsősorban a tisztségük alkotmány által megadott feladat- és hatásköréből fakadnak. A parlamenti képviselők ennek alapján tehát olyan feladatokat is elláthatnak, amelyekről a mandátum megszerzésének pillanatában a választóknak nem volt ismeretük. Mi több, az általános mandátum elvéből fakadóan a választók a választás tényével nem határozzák meg a parlamenti képviselők jogait és kötelességeit, ezt továbbra is az alkotmány, illetve a releváns törvények szabályozzák.⁷⁴ Megállapítható, hogy e mandátumnál jóval kötöttebb a megbízás tárgya, hiszen a megbízott pusztán a meghatalmazás tárgyát képező ügyletek megkötésénél képviseli a megbízót.⁷⁵

Ugyanakkor, mindezek eltérések vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy – amint arról már fentebb említést tettem – a képviselő és választók között nem jön létre semmilyen szerződés, így a képviselet jogalapja is eltérő a megbízásétól.

A parlamenti képviselők mandátuma nem kizárólag jogtudományi fogalom, hiszen többek között a politikatudomány körében is kiemelt jelentőségű. Megállapítható, hogy e mandátumot nem pusztán a jog adta keretrendszer szabályozza, hanem számos olyan írott vagy íratlan politikai norma, megállapodás is, amelyek következtében a parlamenti képviselők mandátuma bőven túlmutat a jogtudományon. Ilyen, a parlamenti képviselők mandátumára ható politikai elemek például a pártfegyelem vagy a pártérdek. Ezzel szemben a megbízási szerződés a jog által meghatározott keretrendszerben elhelyezkedő intézmény, ily módon jóval kötöttebb szabályozás alá tartozik.

Mindezen eltérések fényében megállapítható, hogy a képviselők mandátuma és a megbízási szerződés nem pusztán működésükben térnek el jelentősen, hanem már alapvető szinten is olyan különbségek figyelhetők meg közöttük, amelyek igazolják, hogy a képviselői mandátum és a megbízási szerződés egymástól jól elkülönülő, független intézmények. Az összevetésből kitűnik, hogy a parlamenti képviselők mandátuma egy alkotmányjogi, azon belül is egy parlamenti jogi intézmény, és nem azonosítható a polgári jogi megbízási szerződéssel.⁷⁶

3.3. Közjogi intézmények és magánjogi szerződések közötti egyéb összevetések

A parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés között fennálló összevetésen túl a szakirodalom számos más közjogi, elsősorban alkotmányjogi intézményt viszonyít magánjogi szerződésekhez vagy ahhoz kapcsolódó intézményekhez.

72 Román Polgári törvénykönyv, 2012. cikk (1) bekezdés: „[...] a megbízott képviseli a megbízót [...]”

73 MURARU, CONSTANTINESCU: *i. m.*, 286.

74 *Uo.*, 289.

75 Román Polgári törvénykönyv, 2012. cikk (1) bekezdés: „(1) Ha a körülményekből másként nem következik, a megbízott képviseli a megbízót a meghatalmazás tárgyát képező ügyletek megkötésénél.”

76 *Uo.*, 288.

Ily módon például a román szakirodalomban elterjedt, hogy a kormány felelősségvállalását (amelynek alkotmányos keretét a román Alkotmány 114. cikke adja) mintegy a kormányprogramnak mint esetleges szerződésnek az egyoldalú szerződésbontásával asszociálják.⁷⁷ Ugyanakkor még a szakirodalom egy része sem véli abszolút mértékben helyesnek a két intézmény metaforikus összekapcsolását.⁷⁸

Tény, hogy számos közjogi intézmény mutat látszólagos hasonlóságot magánjog-szerződésekkel vagy azok elemeivel, ám ezek bármilyenű összekapcsolása pusztán hasonlatok szintjén értelmezendő, és mintegy a jogrendszer egészének szemléletes ábrázolását, megértését szolgálja.

4. Zárógondolatok

Ugyan a jog közjogra és magánjogra történő felosztása már a római jogban is megjelent, a közöttük fennálló viszony jelentős változásokon esett át.⁷⁹ A magánjog közjogiasodásának, illetve a közjog magánjogiasodásának folyamata olyan intézmények létrejöttéhez vezetett, mint a közigazgatási szerződések, amelyek pontos jogági behatárolása mind a mai napig komoly szakirodalmi vitákat eredményez. E szerződéseknek a köz- és magánérdek együttes érvényesítésére kell törekedniük, így lényegében a közjog és a magánjog határán helyezkednek el, mindkét kategória sajátosságait magukon hordozzák. Az eltérő megoldások jól mutatják, hogy a közigazgatási szerződések szabályozása alapvetően a nemzeti jogalkotó feladata. Ugyanakkor a közigazgatási szerződésre vonatkozó nemzeti rendelkezéseknek minden esetben figyelemmel kell lenniük e szerződések sajátos jellegére, a közérdekű feladatok ellátásának biztosítására.

Másrészt a közjog és szerződések viszonyában, az egymásra gyakorolt hatások fényében, érdemes vizsgálni bizonyos közjogi intézmények és magánjogi szerződéstípusok kapcsolatát, mintegy párhuzamot vonva egyes – látszólag hasonlóságot mutató – intézmények között. A parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés összevetéséből kitűnik, hogy a köz- és magánjogi intézmények között pusztán felszínes hasonlóságok fedezhetőek fel. A két vizsgált intézmény alapelvei, működése, illetve az általuk kiváltott joghatások olyan eltéréseket mutatnak, amelyek következtében megállapítható, hogy éles a határvonal a parlamenti képviselők mandátuma és a megbízási szerződés között.

A közjog magánjogiasodásának és a magánjog közjogiasodásának folyamata tehát (mind ez idáig) nem érinti a klasszikus közjogi és magánjogi intézményeket. Ennek alapján megállapítható, hogy ugyan a közjog és magánjog valóban közeli „szomszédok”, ám e Grosschmid Béni által is vázolt „szomszédtság” nem vezet a közjogi intézmények és a magánjogi szerződések rokonságához.

⁷⁷ Andrei-Răzvan LUPU, Ștefan DEACONU: *Angajarea răspunderii guvernului în fața parlamentului – doi legiuitori, o singură lege*, Revista Dreptul, 2020/8, www.sintact.ro (letöltés ideje: 2023. 09. 09.).

⁷⁸ *Uo.*

⁷⁹ VARGA: *Az alkotmányjog...*, i. m., 140.

Irodalomjegyzék

1. BUZA László: *A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1943.
2. CONCHA Győző: *Politika. I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907.
3. CZIBRIK Eszter: *Kontraktualitás s közigazgatásban, egy évszázad tendenciái*, Közigazgatás-Tudomány, 2021/1, 116–126.
4. CSERVÁK Csaba: A parlamenti képviselők visszahívhatósága, *Jogelméleti Szemle*, 2002/3, <http://jesz.ajk.elte.hu/cservak11.html> (letöltés ideje: 2023. 08. 25.)
5. DEZSŐ Márta: *Képviselő és választás a parlamenti jogban*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998.
6. SONIA DRĂGHICI: *Fundamentele constituționale ale dreptului civil*, Editura C. H. Beck, București, 2010.
7. MARIAN ENACHE, ȘTEFAN DEACONU: *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale. Volumul II.*, Editura C.H. Beck, București, 2019, 1–31.
8. ERDŐS Csaba: *Az országgyűlési képviselők szabad mandátumának alapjai és az intézménnyel kapcsolatos kihívások*, *Parlamenti Szemle*, 2017/2, 7–26.
9. GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1905.
10. ANTONIE IORGOVAN: *Tratat de drept administrativ. Volumul II.*, Editura C.H. Beck, București, 2002.
11. LÉVAYNÉ FAZEKAS Judit: *A magánjog kihívásai a XXI. században*, *Jog – állam – politika*, 2020/ különszám, 131–144.
12. ANDREI-RĂZVAN LUPU, ȘTEFAN DEACONU: *Angajarea răspunderii guvernului în fața parlamentului – doi legiuitori, o singură lege*, *Revista Dreptul*, 2020/8, www.sintact.ro (letöltés ideje: 2023. 09. 09.)
13. IOAN MURARU: *Articolul 70. Mandatul deputaților și al senatorilor = Constituția României. Comentariu pe articole*, szerk. IOAN MURARU, ELENA SIMINA TĂNĂSESCU, Editura C.H. Beck, București, 2008.
14. IOAN MURARU, MIHAI CONSTANTINESCU: *Drept parlamentar român*, Editura C.H. Beck, București, 2002.
15. NAGY MARIANNA: *Közigazgatási szerződés = Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB ANDRÁS, KÖNCZÖL MIKLÓS, MENYHÁRD ATTILA, SÜLYÖK GÁBOR, www.ijoten.hu (letöltés ideje: 2023. 08. 24.)
16. NAGY MARIANNA: *Szerződés a közigazgatási jogban*, *Jogtudományi Közöny*, 2022/4, 137–146.
17. PAPP TEKLA: *A közigazgatási szerződés egy magánjogász szemszögéből*, *Jogtudományi Közöny*, 2018/7–8, 313–323.
18. PETRÉTEI JÓZSEF: *Az Országgyűlés és a nép politikai akaratképzése = Tisztelgés a 70 éves Dezső Márta előtt*, szerk. BODNÁR ÉSZTER, POZSÁR-SZENTMIKLÓSY ZOLTÁN, SOMODY BERNADETTE, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020.
19. POKOL Béla: *Kettős állam és jogduplázódás. Alkotmányi jog és a jogrendszerek duplázódása*, Alapjogokért Központ, Budapest, 2020.
20. SAJÓ ANDRÁS, UITZ RENÁTA: *A szabadság alkotmánya. Bevezetés a jogi alkotmányosságba*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2019.

21. SZENTE Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba*, Atlantis Könyvkiadó, Budapest, 2010.
22. TRÓCSÁNYI László: *Országgyűlés = Bevezetés az alkotmányjogba*, szerk. TRÓCSÁNYI László, SCHANDA Balázs, CSINK Lóránt, ORAC Kiadó, Budapest, 2021.
23. VARGA Attila: *Az alkotmányjog és a polgári jog viszonyának néhány kérdése = Ad salutem civium inventas esse leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019.
24. VARGA Attila: *Román alkotmányjog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapes–Kolozsvár, 2019.